

PROŠLOST I BUDUĆNOST MULTIKULTURALIZMA NA JUGOISTOKU EVROPE

*Multikulturalizam je nadopuna građanstvu,
a ne njezin nadomjestak.*

Will Kymlicka

ABSTRACT

Multikulturalizam je nastavak politike jednakog poštivanja i politike priznanja. Prostor jugoistoka Evrope poznaje modele multikulturalizma kroz stoljeća provedenih u okviru Habsburške monarhije i Otomanskog carstva. Raspadom Jugoslavije, novonastale teže stvaranju jednonacionalnih država, sa potpunim brisanjem sjećanja na multikulturalnost bivše države. Te su se zemlje dodatno suočile sa problemom implementacije multikulturalizma kada je 1993. godine Evropska unija, kroz Kopenhagenske kriterije, objavila da je poštivanje manjinskih prava jedan od političkih uvjeta „pristupnih kriterija“ koje zemlje moraju poštivati u cilju priključenja Uniji, temeljeći svoje stavove na politici priznanja i poticanja etno-kulturne raznolikosti koji šire ljudske slobode, ljudska prava i razvoj demokracije. Zapadne demokracije multikulturalni oblik davanja prava manjinama poznaju kao federalni ili kvazifederalni oblik teritorijalne autonomije, ali zemlje jugoistoka Evrope ne prihvaćaju taj model, već im je prihvatljiviji model kulturne autonomije ne uključuje teritorijalnu autonomiju, ali sadrži značajan stupanj institucionalne izdvojenosti, lokalne samouprave i prava na upotrebu materinjeg jezika.

Ključne riječi: multikulturalizam, jugoistok Evrope, Evropska unija, manjinska prava.

UVOD

Razmatrajući multikulturalnost na području jugoistoka Evrope ovaj rad će prvenstveno sagledavati fenomen multikulturalizma u zemljama nastalim raspadom Jugoslavije, koje su nakon sloma Jugoslavije postale samostalne države i u temelje svoje državnosti postavile samo svoju naciju,

---

1 Dr Vesna Stanković-Pejnović, doktor filozofije, e-mail adresa: vesna.stankovic.pejnovic@gmail.com

ponašajući se kao da nikad nisu imali multikulturalnu prošlost. Cilj rada je pokazati da je ovaj prostor područje raznovrsne multikulturalne prošlosti, a zbog težnje za ulaskom u EU i vjerovatne multikulturalne budućnosti.

POVIJESNI KONTEKST MULTIKULTURALIZMA NA JUGOISTOKU EVROPE

Područje jugoistoka Evrope je kroz povijest bilo dio različitih država i carstava, poprište mnogih ratova, masovnog stradanja stanovništva, sistematske kolonizacije i naseljavanja stanovništva iz drugih krajeva zbog jačanja pojedine države ili smanjenja homogenosti i slabljenja otpora pokorenog lokalnog stanovništva. Izmiješanost stanovništva, naslijeđe prošlosti, sjećanja o nekadašnjim granicama pojedinih država, nepodudarnost nacionalnih i novouspostavljenih granica, kao i težnja novostvorenih država za većim utjecajem i teritorijem bili su uzrok sukoba među njima. Sve su manjine u procesu političko-teritorijalnih promjena nastale u uvjetima pobjeda i poraza (mirovnih ugovora), a ne kroz bilateralno sporazumijevanje na temelju ravnopravnosti. Krajem 19. i početkom 20. stoljeća za određivanje karakteristika niza događaja i odnosa između država na Balkanu su stvoreni pogrdni slogani evropskog *bureta baruta* te termin *balkanizacija*² koji je postao sinonim etničkih sukoba. Pojam balkanizacije objašnjava suvremena balkanska zbivanja kroz koja je nastavljen proces daljnjeg usitnjavanja i podjele na temelju izraženih nacionalnih proturječnosti i geopolitičkih interesa unutarnjih i vanjskih aktera ovih procesa. Religija i nacionalna pripadnost su usko povezani na ovom prostoru, ali se religiozni, jezični i etnički kriteriji ne poklapaju.

Komisija za Balkan Carnagie fondacije ponudila je izvjesne ustavne okvire za rješenje međunacionalnih odnosa, ali je iznijela zaključke o ovom prostoru. Prema njoj, prinudna asimilacija koja je prevladavala na ovom prostoru od 19. stoljeća odgovor je na shvaćanje da bi trebala postojati jedna država, jedna kultura, jedna vjera. Neki smatraju da etnonacionalizam može biti ublažen političkim sredstvima, davanjem kulturnih prava manjinama, kako bi kulturna autonomija unaprijedila zahtjeve za teritorijalnom autonomijom. Komisija smatra da ovaj model nije moguć na ovom prostoru. Manjine neće imati povjerenja ukoliko ih ne prati i teritorijalna autonomija, dok većinske grupe strahuju da će davanje kolektivnih prava i autonomije

---

2 Maria Todorova, *Imagining the Balkans*, Oxford University Press, Oxford, 1997, p. 15.

potaknuti dezintegraciju i iredentizam.³ Rješenja položaja manjina traže se u okvirima ustavne demokracije, a Komisija za Balkan Carnegie fondacije zaključuje da ustavi država trebaju garantirati zaštitu prava manjina te uključivati proporcionalno predstavništvo u izborni sistem, dok su decentralizacija i izvjestan stupanj autonomije na regionalnom i općinskom nivou od bitne važnosti za područja s mješovitim stanovništvom. Međutim, iznad svega se traži uspostava civilnog društva, vladavina prava (koja garantiraju ljudska i manjinska prava) te institucionalna sredstva posredovanja i arbitraže radi rješavanja sukoba.⁴

Iako je multikulturalnost nepobitna na jugoistoku Evrope, ovo područje ipak ima svoje osobitosti koje se oslikavaju u činjenici da poneke zemlje imaju i po dvadesetak različitih nacionalnih manjina i etničkih grupa. Multikulturalnost ovog prostora ima svoje duboke povijesne korijene, što podrazumijeva određene tipove iskustva i drugačije oblike znanja nego na zapadu Evrope. Poslije Drugog svjetskog rata zemlje jugoistoka Evrope uvode socijalističko uređenje koje promovira modernizaciju „odozgo“. Bivša Jugoslavija je najviše otvorila vrata multikulturalnosti kao ideološkom projektu nadnacionalnog cilja povijesti.⁵ Nakon urušavanja socijalizma dolazi do oživljavanja etnocentriškog poimanja stvarnosti te se multikulturalnost tumači kao ostatak bivšeg sustava. Iz navedenih naznaka proizlazi da se danas multikulturalizam jugoistoka Evrope mora sagledavati u svjetlu unutarnje pravne i političke dinamike, tempa, načina prilagođavanja evropskim strukturama te spremnosti iznalaženja ravnoteže između sjećanja na povijest i institucionalnih nužnosti koje zahtjeva budućnost.

Bivše evropske socijalističke zemlje su na prijelazu iz 80-ih u 90-te bile zahvaćene valom masovnih demokratskih političkih promjena. Urušavanje socijalizma je u multikulturalnim i federativnim državama bilo prouzročeno, ali i ubrzano djelovanjem jakog vala nacionalizma. S druge strane, pad socijalizma je značio i pad celog sustava vrijednosti, što je otvorilo i pojačalo krizu kolektivnog identiteta. Na tom prostoru je proces etnizacije politike najuočljiviji, iako postoje mnogi znakovi istog procesa i u razvijenim demokratskim

---

3 *Unfinished Peace: Report of the International Commission on the Balkans*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, 1996, pp. 16-17.

4 *Ibid.*, p. 18.

5 Alpar Lošonc, „Multikulturalnost i etnokulturalni diverzitet“, u Goran Bašić (ur.), *Demokratija i multikulturalnost u jugoistočnoj Evropi*, Centar za istraživanje etniciteta, Beograd, 2003, str. 194.

tradicijama.⁶ Postavlja se pitanje da li bi cijeli sustav vrijednosti bio urušen, a etnički konflikt riješen, da su državne institucije bile jake. Naime, etnička razdvojenost društva ima štetnije i jače djelovanje na ekonomsku politiku i razvoj kada su državne institucije slabe. U zemljama stabilnih institucija, etnička raznolikost ne umanjuje rast ili ne pogoršava ekonomsku politiku.⁷ Nacionalizam je fenomen koji je moguće naći u praktično svim multietničkim zemljama, ali u bivšim socijalističkim državama našao je posebno plodno tlo jer se ideloški nacionalizam i socijalizam utemeljuju na kolektivitetu. S jedne strane, većinska populacija je proces transformacije društva vidjela kao mogućnost jačanja nacionalne države i nacionalnih osjećaja, posebno jakih i manipulativnih početkom 90-ih godina 20. stoljeća. Dok su pripadnici političkih elita, prethodno sljedbenici bivše, socijalističke ideologije, u nacionalističkim pokretima vidjeli svoju jedinu mogućnost ostanka na vlasti. S druge strane, manjine nastoje postići što djelotvornu zaštitu svog nacionalnog identiteta i održati svoje institucije, u nekim slučajevima i samoupravu, težeći jasnim zakonodavnim garancijama, dok veće i organiziranije manjinske grupe još eksplicitnije artikuliraju svoje zahtjeve, upotrebljavajući izraze kao što su kolektivna prava, lokalna samouprava, kulturna i teritorijalna autonomija.

Teza o etnifikaciji politike ruši uvjerenje koje je bilo široko rasprostranjeno krajem 20. stoljeća, a to je da je doba nacionalizma zauvijek prošlo te je nastupila era multinacionalnih i multikulturalnih društva.⁸ Primjer Jugoslavije i drugih istočnoevropskih i centaralnoevropskih federacija pokazuje da se sve ove zajednice konstantno suočavaju s problemom manjina kao faktorom permanentne krize identiteta. Manjinsko pitanje ostaje najranjivija točka ovih zemalja i potencijalno najeksplozivnija sila njihove delegitimizacije. Na nacionalne se manjine gleda kao na smetnje i prepreke spram nacionalne hegemonije. Iako je stupanj poštivanja individualnih prava u većini zemalja jugoistoka Evrope u procesu stvaranja novih država porastao, zaštita manjina je marginalizirana, kako u pogledu kolektivnih prava, tako i pogledu individualnih prava njihovih pripadnika. Postojanje neriješenih manjinskih pitanja predstavlja izvor neprestanog straha za većinu (a zasnivaju se na prizivanju povijesnog iskustva) zbog eventualnog ekonomskog, kulturnog i političkog jačanja manjina.

---

6 Claus Offe, "Capitalism by Democratic design? Democratic Theory Facing Triple Transition in East Central Europe", *Social Research*, vol. 58, no. 4, 1991, 893–902.

7 William Easterly, "Can Institutions Resolve Ethnic Conflict?", *Economic Development and Cultural Change*, University of Chicago Press, vol. 49, no. 4, 2001, pp. 687-706.

8 Tael Tamir, *Liberal Nationalism*, Princeton University Press, 1993, p. 3.

Širenje se manjinskih prava u takvoj atmosferi tumači kao slabost. Skoro sve postsocijalističke države su pod jakim utjecajem etničkog nacionalizma, koji se za razliku od državnog nacionalizma ili patriotizma ne odnosi na državu, nego na naciju. Sve zemlje jugoistoka Evrope su multikulturalne, iako to nerado priznaju. Aktualni manjinski problemi imaju duboke povijesne, političke, socijalne, kulturne i psihološke korijene te rješavanje međunacionalnih odnosa ne postiže svoj puni efekt iscrpljivanjem administrativnog i političkog domena.

Ovo područje, isprepletenošću prirodno nacionalnih i administrativno političkih granica, izražava svu složenost prožimanja i sukoba različitih kultura, nacija i vjera te kao i u prošlosti, nosi u sebi naslijeđe međuvjerskih i međunacionalnih konflikata. Da se suprotnosti nisu radikalno izmijenile i da su opterećene prošlošću govore i istraživanja grupe autora iz 1991. godine. Prema tom istraživanju vidljivo je kako narodi jugoistoka Evrope ne vole svoje susjede. Njihove nacionalne podjele su toliko oštre, a nacionalne netrpeljivosti toliko duboke da radikalno poboljšanje odnosa mora čekati nove generacije.⁹ Teorije o višestrukim i preklapajućim identitetima pojedinaca koji u liberalnoj demokraciji svoje višestruke primarne i sekundarne odrednice ličnosti međusobno mire i usklađuju u polju građanskih vrednosti¹⁰ povremeno, a čini se češće nego što bi savremeni liberali željeli, podrivene su snažnim udarima talasa nacionalizma.¹¹

Ištvan Bibo¹² sredinom prošlog stoljeća izražava sličnu sumnju u pogledu mogućnosti življenja u multinacionalnom prostoru jugoistoka Evrope. Rješenje manjinskog pitanja, koji po njemu ostaje trajan, vidi kroz demokratske institucije na bazi zaštite individualnih (građanskih) i kolektivnih (nacionalnih) prava. Da je socijalizam samo prekrilo nacionalne nesuglasice u regiji, koje uostalom i nisu posljedica socijalističke prošlosti, pokazala je reintegracija i eskalacija nacionalizma krajem 80-ih godina 20. stoljeća. Činjenica je da su manjine u SFRJ imale status „narodnosti“ kao ideološku konstrukciju u sferi politike koja u takvom vidu nije nigdje postojala. Njihova prava su ostvarivana u punom opsegu, a prava velikih manjina faktički se nisu razlikovala od prava jugoslavenskih naroda. Zato se u novim okolnostima

---

9 Vladimir Goatti „Efekti većinske demokratije na prostoru Jugoslavije“, *Sociologija*, vol. 34, br. 3, 1992, str. 329-342.

10 Will Kymlicka, *Multikulturalno građanstvo*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2003, str. 110.

11 Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order*, Simon and Schuster, New York, 1996, p. 58.

12 Ištvan Bibo, *Beda malih država istočne Evrope*, IK Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Novi Sad, 1996, str. 67-70.

mora voditi računa o prethodno dostignutom stupnju zaštite manjina. Zahtjev suvremene balkanizacije *jedan narod – jedna država* nije moguć u uvjetima etničkog pluralizma. Čini se da će i ubuduće promocija samo jedne nacije biti glavni razlog nestabilnosti u regiji. Kulturni standardi dominantne nacije su primarni u društvenim odnosima, a inzistiranje manjinskih zajednica na očuvanju i unaprijeđenju svojih tradicionalnih vrijednosti i zaštiti specifičnih prava gledaju se kao prepreka jačanja kohezijskih društvenih veza. Skoro uvijek se filozofija nacionalne države temelji na asimilaciji kroz mehanizme države koja nameće nacionalni jezik i dominantnu kulturu kroz javnu administraciju i obrazovanje.

Kuzmanić¹³ smatra da su na prijelazu iz 80-ih u 90-te kao i u devedesetim, na području bivše Jugoslavije narodnjaci (a ne nacionalisti) izveli narodnjačke revolucije kojima su, više ili manje, uspješno uspostavili “svoje Narode” te svoje narodnjačke programe vrlo uspješno prodali kao nacionalističke. Široki dijelovi populacija su kupili taj proizvod, misleći da kupuju nacionalizam te naravno i “svoju državu”, pa su primjereno bili iznenađeni kada su shvatili da je ono što su „kupili“ zapravo Narod koji je u, većem ili manjem, sukobu ne samo sa svim drugim narodima i državama, nego i sa svojom vlastitom državom ili čak sa samom idejom državnosti. U vrijeme nastanka novih država, međunarodna zajednica je ohrabivala nacionalizam pod okriljem odlučnosti, ali nikada nije etničkim grupama rekla da je potrebno imati nešto više od ideje o vlastitoj veličini, svom jeziku ili religiji da bi se mogla organizirati država.

Buđenje etniciteta kod pripadnika svih etničkih zajednica u državama bivše Jugoslavije, je bilo eruptivna snaga koja ne samo što nije kontrolirana i stišavana, kao što je to bio slučaj u većini postsocijalističkih država u istočnoj, a naročito centralnoj Evropi, već je podstican i svjesno ispolitiziran. U takvim uvjetima multikulturalnost nije bila prednost i temelj društvenog prosperiteta, već prepreka njegovom razvoju. Shodno tome nije bilo realno očekivati da će u prvoj fazi demokratske tranzicije etnički podeljenog, ali politički ujedinjenog i fokusiranog ka izgradnji jednonacionalnog društva, integrativni multikulturalizam postati dominantni društveni obrazac.

Povijest je dokazala da etnokulturna neutralnost ne funkcioniše u zemljama u kojima manjine čine značajan segment stanovništva. Vladari nisu bili vođeni liberalnim idejom društvene pravde, ali su bili svjesni da neosiguravanje specifičnih regulativa narušava stabilnost političke zajednice. Habsburška

---

13 Tonči Kuzmanić, „Raspad SFR Jugoslavije i nasljedstvo: narodnjaštvo, a ne nacionalizam“ u: Miroslav Hadžić (ur.), *Nasilno rasturanje Jugoslavije – uzroci, dinamika, posledice*, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2004, str. 81-101.

monarhija i Osmansko carstvo nisu nametali jedan jezik i jednu religiju na područjima pod njihovom vlašću.¹⁴ U SFRJ-u Tito je bio svjestan činjenice da stabilnost u multikulturnoj zemlji može biti osigurana poštivanjem različitosti. Jugoslavenski sistem je etničke različitosti tretirao na pravedan način.¹⁵ Problem manjina u Jugoslaviji bio je motiviran unutarnjom etničkom raznolikošću i velikim brojem pripadnika jugoslovenskog naroda izvan zemlje. Ustavom iz 1974. godine u Jugoslaviji je ustanovljen sustav zaštite prava nacionalnih manjina koji je pored prava na kulturnu autonomiju podrazumjeva i političku participaciju. Zaštita identiteta svih nacionalnih zajednica bila je bazirana na bratstvu i jedinstvu jugoslovenskih naroda i narodnosti, solidarnosti unutar radničkog pokreta te politici dobrosusjedskih odnosa.¹⁶ Titov model bio je mješavina kulturne i partijske discipline, nekada više kulturne, nekada više partijske moći. Tokom rata su ovi elementi praktično nestali. Sada je potrebno naći smjernice za izgradnju nove kulture i provođenje etnokulturne pravde bez tradicionalnih sredstava.

Iz svega toga shvatljivo je da razni oblici pluralizma nisu vijest na ovim prostorima. Ipak, širenje i rastući autoritet liberalno multikulturalnih koncepata ima važne praktične posljedice za zemlje jugoistoka Evrope. Zapadni principi su uzeti kao model koji se mora slijediti, naročito zbog članstva u EU i NATO-u, pokušavajući izgledati što više prilagođeni Evropi. Koncepti liberalnog multikulturalizma bi mogli pomoći u implementaciji politike etnokulturne pravde i kulturne raznolikosti unutar konteksta modernih demokracija. Problemi etničkih razlika nikada ne mogu biti potpuno riješeni i zahtijevaju neprekidnu pažnju.

MULTIKULTURALIZAM KAO ČINJENICA

Za Charlsa Taylora¹⁷ je multikulturalizam više povijesno i političko pitanje nego epistemološko. On razlikuje dvije tradicije u liberalno demokratskoj teoriji, politiku jednakosti po kojoj svi pojedinci zaslužuju jednako poštivanje i

---

14 Бранислав Саркањац, *Комуни-Капицик: култура и политика (уметноста и дефицитот на сепитноста)* 359 Бокс, Скопје 2000, стр. 56.

15 Tibor Varady, „O šansama za etnokulturnu pravdu u centralnoj istočnoj Evropi –sa osvrtom na Dejtonski sporazum“, u: Will Kymlicka i Magda Opalski (urs.), *Može li se izvoziti liberalni pluralizam?*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2002, str. 137.

16 Goran Bašić, „Politika multikulturalnosti, zaštita ili kontrola etničkih identiteta?“, *Filozofija i društvo*, br. 3, 2007, str. 167-195.

17 Charles Taylor, „The Politics of Recognition,“ in: Amy Gutmann, *Multiculturalism* (ed.), Princeton University Press, Princeton, 1994, pp. 25-73.

jednaka prava, i s druge politiku različitosti koja se temelji na priznanju jedinstvenih identiteta pojedinaca i grupa. Iako se te dvije perspektive čine inkompatibilnima, Taylor smatra da se obje temelje na poimanju jednakog poštivanja te on promatra multikulturalizam kao logičan produžetak politike jednakog poštivanja i politike priznanja.

Postoji li politika jednakog poštivanja i priznanja u prostoru jugoistoka Evrope? Godinama je javnom mnijenju novonastalih država svijesno plasirano mišljenje da je problematika manjina specifičnost jugoistoka Evrope i da se manja pažnja poklanja sličnim problemima u drugim dijelovima svijeta te da se državama jugoistoka Evrope nameću evropski standardi zaštite manjina nešto većoj mjeri nego zemljama Zapadne Evrope, iako sve stroži evropski standardi u izvjesnom smislu obavezuju sve članice EU-a. Problematika zaštite manjina aktualizirana je padom socijalizma i oživljavanjem etniciteta i nacionalizma te orijentacijom ovih zemalja ka izgradnji nezavisnih nacionalnih država i proklamiranom njegovanju specifičnih različitosti. Mnoge države traže načine i oblike političkih rješenja u pružanju trajne osnove za rješavanje problema koji nastaju zbog etničkih, nacionalnih, vjerskih i drugih različitosti između stanovništva. Radi približavanju EU zemlje jugoistoka Evrope moraju niz elemenata svog pravnog sustava prilagoditi i usuglasiti s evropskim standardima. Manjinsko pitanje je bitan problem organizacije političkog, kulturnog i ekonomskog života, a ne sporedni fenomen koji se tehnički može riješiti.

Spomenuta evropska tijela i organizacije žele političku stabilizaciju koja podrazumijeva rješavanje statusa manjina na pravnim osnovama. Osnovna deviza cijele ove političke orijentacije i inspiracija za izradu zakona i drugih pravnih propisa bila je integracija manjina u društvo – u njegove političke, privredne, kulturne i druge oblike i ustanove, ali bez asimilacije i getoizacije, tj. usklađivanjem odnosa i suradnje svih manjina i većine na načelima vladavine prava i demokratskog određenja društva. Velike teškoće u ostvarenju spomenutih osnovnih zamisli, kao i osnovnih vrijednosti i načela, predstavljaju zatečene ogromne razlike u ekonomskom položaju i u infrastrukturi obrazovne mreže i razini obrazovanja te u materijalnim i ljudskim resursima pojedinih manjina. Poznato je mišljenje da multikulturalna društva mogu opstati kao političke zajednice jedino ako uspiju razdvojiti kulturalne i političke identitete. Formula uspješnosti Švicarske nalazi se u činjenici što se političke granice ne poklapaju s konfesionalnim i jezičnim granicama. Uvjet razvoja multikulturalnih zajednica je društvena svijest o nužnosti uvažavanja etničkih i vjerskih različitosti, kulturnih standarda i stereotipnih ponašanja dominantnih i nedominantnih grupa. Ako se u sustavu društvenih vrijednosti multietničke

zajednice usvoje ove pretpostavke, nedominantne grupe mogu dobiti ravnopravan status. Multikulturalnost Španjolske vidljiva je Ustavom zagarantiranom regionalizacijom, decentralizacijom vlasti sa teritorijalnom i kulturnom autonomijom. Podjelom na tri autonomne oblasti, Belgija daje teritorijalnu autonomiju zajednicama koje je ostvaruju, uz punu kulturnu autonomiju upotrebe službenog jezika. Flamansko-valonski odnosi razvijaju se skoro dva stoljeća širenjem prava marginalnih grupa, socijalnom ujednačavanju, zaštiti ljudskih prava, ali i njegovanju nadnacionalnih vrijednosti; kralja kao simbola države i Bruxellesa kao središta evropske administracije. Danas je multikulturalizam Belgije doveden u pitanje jer je jezik postao politički problem, preuzimajući ulogu religije ili etničke pripadnosti u drugim konfliktnim društvima, izuzimajući Bruxelles i njegova predgrađa gdje se dvije kulture dodiruju. Flamanski politički predstavnici traže veću autonomiju koju Valonci odbijaju strahujući od raspada federalne države. Hoće li politički uspon centrističkog Novog flamanskog saveza dovesti do postupnog raspada 180 godina starog kraljevstva ovisi o samom Belgijancima, ali i o EU koja je upravo zbog jedinstva različitosti izabrala Bruxelles za svoje sjedište.

Realizacijom manjinskih prava jačaju se kulturni identiteti i osiguravaju nacionalnim manjinama prava na slobodu različitosti i prava na njegovanje te različitosti. Najočigledniji i najvažniji oblik priznavanja odnosi se na dobivanje legitimnog statusa od strane nacionalne države. Priznavanje uključuje priznanje od strane većine, od strane tradicije većinske kulture te priznanje autonomnih oblika manjinske samouprave. Prema Radnoj grupi za manjine UN, manjinska zaštita sadrži četiri elementa: zaštitu manjinske egzistencije, involviranje u političke, ekonomske i socijalne aktivnosti od strane države, nediskriminaciju od strane većine te zaštitu od asimilacije u manjinsku kulturu i gubitka djela vlastitog kulturnog identiteta.¹⁸

Pretpostavke za rješavanje niza problema su: vladavina prava (pravna država), umjeren, liberalan pravni sustav i odgovarajući institucionalni aranžmani, politička kultura tolerancije i uvažavanja različitosti te razvijeno civilno društvo. Politički sustavi multikulturalnih država suočeni su s problemima koji se tiču odnosa među grupama ili zahtjeva samih grupa. Ti zahtjevi se najčešće odnose na probleme opstanka i identiteta manjinskih

---

18 Office of the High Commissioner for Human Rights, Note on the Sixth Session of the Working Group on the Minorities of the Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights 22-26 May 2000, Internet: [http://www.unhcr.ch/html/menu2/10/c/minor/minornote 2/2/2010](http://www.unhcr.ch/html/menu2/10/c/minor/minornote%202/2010).

zajednica, na poštivanje ljudskih prava, sudjelovanje manjina u političkoj vlasti (*power sharing*), odnosno, u biranju, konstituiranju i vršenju vlasti te u položaju takvih grupa u kontroli i podjeli društvenog bogatstva kao i „nacionalnog“ dohotka. Politika ostvarenja prava i zaštite manjina mora se rukovoditi načelnim određenjem da multikulturalnost koja proizlazi iz različitih jezika, vjera, porijekla, običaja, povijesti i tradicije predstavlja društvene vrijednosti koje treba očuvati i unaprijeđivati, da su usklađeni suživot i suradnja nacionalnih manjina i većinskog naroda faktor demokracije, napretka, unutarnje i međunarodne sigurnosti i stabilnosti, da je u okviru vladavine prava potrebno pripadnicima nacionalnih manjina dati posebna prava kako bi uživali ista prava i slobode koja su zagwarantirana svim građanima, da je neophodno razvijati uzajamno uvažavanje i razumijevanje, toleranciju, dijalog, suradnju i solidarnost između različitih nacionalnih grupa te zakonskim rješenjima poticati uzajamno razumijevanje i suradnju između naroda i država.

Temelji moderne države i njezina birokracija izvire iz zapadnoevropske tradicije koja je potpuno različita od strukture država, tradicije tog prostora te povijesnih okolnosti jugoistoka Evrope. Na temelju toga nemoguće je očekivati uvođenje kulturne matrice drugačijeg sadržaja potpuno istovjetne primjenjivosti na ovom prostoru. Evropske norme se definiraju na Zapadu, jer ga formiraju ljudi koji crpe svoja znanja i iskustva sa tog prostora, a zemlje jugoistočne Evrope se različitim brzinama prilagođuju zahtjevima EU. To ne znači da je Zapad privilegiran i izvanvremenski nositelj neke vrline, već da se norme zaštite ljudskih i manjinskih prava definiraju na Zapadu. Nema sumnje da su evropske institucije značajni generatori promjena na jugoistoku Evrope, ali aktivnost evropskih institucija, kao i dalekosežno praćenje postignutih rezultata, predstavljaju samo neophodan uvjet za održanje različitosti. Preuzimanje evropskih standarda predstavlja samo stvaranje temelja jer su evropski standardi uopćeni i izražavaju opću normativni temelj koji se mora konkretizirati u odnosu na postojeće situacije. Integracija manjina, i shodno tome multikulturalizam, kao dugoročna koegzistencija i zajednička izgradnja društva realiziraju se kroz demokratizaciju cjelokupnog društva.

BUDUĆNOST MULTIKULTURALIZMA

Godine 1993. EU donosi odluku da je poštivanje manjinskih prava jedan od uvjeta „pristupnih kriterija“ koje zemlje (posebno post-socijalističke) moraju poštivati u cilju priključenja Uniji. Vrlo je vjerovatno da post-socijalističke

zemlje neće samim uvjeravanjem međunarodne zajednice usvojiti standarde zaštite manjina, već jedino pod prijetnjom ne-primanja u EU i NATO.¹⁹

Govoreći o uvjetovanosti implementacije manjinskih prava misli se na „demokratsku promociju“ i „evropeizaciju“. Pojam evropeizacije obuhvaća način djelovanja koji je definiran i integriran u proces donošenja odluka EU te ugrađen u logiku unutarnjeg diskursa, identiteta, političke strukture i javne politike EU.²⁰

U „pravoj revoluciji“²¹ u svijetu u relacijama države i nacionalne manjine, stari modeli asimilacije manjina se zamjenjuju „novim“ multikulturalnim modelima države i građanstva, koji daju kulturne i religijske pogodnosti manjinama, teritorijalnu autonomiju i jezična prava. Nove demografske i povijesne okolnosti dovele su do internacionalizacije manjinskih prava, a poštivanje manjina postalo je temeljno mjerilo, barem deklarativno, „moralnog progresa“ neke zemlje.²²

Prema Statutu Vijeća Evrope svaka država koja poštuje vladavinu zakona, ljudska prava i osnovne slobode kvalificirana je za članstvo u EU. Takvi neodređeni uvjeti morali su dobiti određenije i obvezujuće regule. Primarni interes Vijeća Evrope su ljudska prava i demokracija. Unutar Vijeća Evrope osnovana je OESS (Organizacija Evropske sigurnosti i suradnje) sa primarnim mandatom zaštite mira i sigurnosti, čije ideje je u potpunosti usvojilo Vijeće Evrope. OESS je prvo tijelo unutar EU koje je nastojalo napraviti službenu deklaraciju o manjinskim pravima. Kopenhagenski dokument iz 1990. smatra se najznačajnijim događajem za zaštitu manjina u okviru OESS-a i on danas predstavlja osnovni dokument EU kojim su utvrđeni standardi zaštite nacionalnih manjina, uspostavljajući direktnu vezu između demokracije, ljudskih prava, prevencije sukoba i zaštiti manjina. Poštivanje prava pripadnika nacionalnih manjina preduvjet je mira, stabilnosti i demokracije u političkim okvirima zasnovanim na vladavini prava. EU je eksplicitno usvojila norme

---

19 Judith Kelley, *Ethnic Politics in Europe: The Power of Norms and Incentives*, Princeton University Press, Princeton, 2004, pp. 18-21.

20 Claudio M. Radaeli, *Whither Europeanization: Concept Stretching and Substantive Change*, European Integration online Paper, (EioP), vol. 4, no. 8, 2002, p. 3.

21 Will Kymlicka, *Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 2007, p. 3.

22 Adam Burgess, “Critical Reflections on the Return of National Minority Rights to East/West European Affairs”, u: Karl Cordell (ur.), *Ethnicity and Democratization in the New Europe*, Routledge, London, 1999, pp. 49–60.

utemeljene u OESS-u „ljudska i manjinska prava“, a u kontekstu Badinterove arbitražne komisije.²³

Ugovorom iz Maastrichta (1992) prvi puta u povijesti EU, spominju se odredbe o osnovnim pravima i priznavanju i poštivanju „nacionalne i regionalne različitosti“ unutar članica Unije.²⁴ Okvirana konvencija za zaštitu nacionalnih manjina usvojena 1995. se uglavnom temelji na generalnim ciljevima i načelima koja države moraju poštivati prilikom ostvarivanja prava manjina. Ali kao međunarodni ugovor ona sadrži kompleksne i zakonodavno obvezujuće pan-evropske odrednice o manjinskim pravima, ali bez detaljnog i iscrpanog reguliraju prava manjina. Okvirna konvencija u članu 1. ističe da je zaštita nacionalnih manjina, prava i sloboda sastavni dio međunarodne zaštite ljudskih prava. Time se ističe da je zaštita manjina pitanje od međunarodnog značaja i ne može se smatrati pitanjem jedino u nadležnosti države.²⁵ Postoje 3 najaktivnije organizacije koje značajno doprinose razvoju opsega ljudskih prava te razjašnjavaju mnoga nerazrješena manjinska pitanja svojim smjernicama, preporukama i mišljenjima. Tihom diplomacijom, naglašavajući važnost zaštite manjina, OESS-ov Visoki povjerenik za nacionalne manjine, sprječava sukobe; Radna Grupa za manjine UN-a, potiče značaj manjinskog pitanja i promiče otvoren dijalog, a Savjetodavni odbor Vijeća Evrope prati implementaciju manjinskih prava i promicanje dijaloga.²⁶ Iako sve 3 organizacije (institucije) imaju različite pristupe, imaju isti cilj; spriječiti sukobe vezane uz neriješena manjinska pitanja te pretvoriti teoriju zaštite manjina i sprečavanje sukoba u praksu.

Sušтина evropske i nacionalnih politika prema položaju nacionalnih manjina počiva na nekoliko osnovnih standarda:

- a) zaštititi osnovnih ljudskih prava;
- b) prihvaćanju politike koja garantira utemeljenje univerzalnih demokratskih vrijednosti;

---

23 Alain Pellet, “The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples“, *European Journal of International Law*, vol. 3, no. 1, 1992, pp. 178–186.

24 Treaty on EU, Official Journal C 191, 29 July 1992. Internet: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html>, 12/1/2010.

25 Никола Димитров, *Рамковна конвенција за заштита на национална малцинства*, Нолит, Скопје, 1999, str. 56.

26 Rianne Letschert, *The Impact of Minority Rights Mechanisms*, T.M.C. Asser Institute and Cambridge University Press, The Hague, 2005, pp. 97-134.

- c) zaštititi specifičnih prava nacionalnih manjina koja podrazumijeva zaštitu identiteta manjinskih zajednica, njihovu društvenu integraciju i participaciju i
- d) razvijanju specifičnih regionalnih, nacionalnih i lokalnih inicijativa, programa i mehanizama kojima je trebalo omogućiti implementaciju preuzetih obaveza.

Standardi međunarodne zajednice za zaštitu manjina uspostavljaju pravila koje nacionalna država mora poštivati stvarajući svoju viziju nacionalne homogenizacije. Tako koncipirani standardi vide različitost kao realnost i definiraju buduća politička djelovanja utemeljena na toleranciji te principima individualne slobode i jednakosti. Svi novi međunarodni diskursi i norme zaštite manjinskog prava su liberalnog karaktera te u skladu sa teorijom liberalnog multikulturalizma. Taj novi koncept počiva na politici priznanja i poticanja etničke i kultutne različitosti, koji mogu proširiti ljudske slobode, učvrstiti ljudska prava, srušiti etničke barijere i produbiti demokraciju. Sistem manjinske zaštite nov je presedan sa svrhom sprečavanja neželjenih političkih mješanja u unutarne stvari države od strane jedne ili više sile te umjesto toga osigurati da implementaciju tih prava provode neutralne međunarodne organizacije.²⁷

Definiranje uvjetovanosti multikulturalnih standarda zaštite manjina usmjereno je ka postizanju usuglašavanja normi i pravila i njihove implementacije unutar EU i van nje te mehanizam provedbe koji će osiguravati kredibilitet, dosljednost i kontinuitet tokom vremena.²⁸ Norme i standarde manjinske zaštite oblikuju zapadni stručnjaci na temelju iskustava zemalja svog porijekla te međunarodne organizacije stvaraju norme (*“norm-makers”*), a za zemlje u svijetu se očekuje da budu primatelji tih normi (*“norm-takers”*).²⁹ U mnogim dijelove svijeta, norme u ime međunarodne organizacije nailaze na odbijanje, budući da se smatraju predrasudama zapadnih zemalja koje svoj ustroj žele preslikati na ostatak svijeta. To je ključ razumjevanja paradoksa nove međunarodne politike raznolikosti. Jedini čvrst oslonac empirijskog proučavanja položaja nacionalnih manjina su načela sadržana u međunarodnim standardima zaštite manjina koja je država usvojila pristupajući Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina i ratificirajući Evropsku povelju o

---

27 Silvio Devetak, *Manjine, ljudska prava i demokratija*, Sarajevo, 1989, str. 9.

28 Gwendolyn Sasse, “EU Conditionality and Minority Rights: Translating the Copenhagen Criterion into Policy“, *Journal of European Public Policy*, vol. 15, no. 6, September 2008, pp. 842–860.

29 Jeffrey Checkel, “Norms, Institutions, and National Identity in Contemporary Europe“, *International Studies Quarterly*, vol. 43, no. 1, 1999, pp. 83–114.

regionalnim i manjinskim jezicima. Međutim, sadržaj ovih dokumenata postavlja otvoren i minimalan pravni okvir koji bi države trebale prihvatiti, dopuniti shodno svojim prilikama te razvijajući demokratske vrednosti i vladavinu prava implementirati u zakonodavi sustav svoje zemlje. Glavni instrument praćenja i vrednovanja napretka zemlje kandidata ka EU je Evropska komisija. Izveštaji Evropske komisije o napretku u svojoj strukturi slijede Kopenhaške kriterije, ali korištenjem izraza kao što su demokracija, vladavina prava, poštovanje prava nacionalnih manjina daju širok spektar interpretaciji. Okvirna konvencija o pravima manjina iz 1995. godine glavni je instrument prevođenja manjinskih kriterija u praksu, iako je nekoliko zemalja članica EU nije ni potpisalo, npr. Francuska i Velika Britanija.³⁰ Okvirna konvencija je od samog donošenja izazvala više kritika nego odobravanja, a jedna od glavnih kritika je nepostojanje same definicije pojma nacionalne manjine u samoj Konvenciji. Ali, usprkos svojoj nesavršenosti smatra se jednim od glavnih preduvjeta u poboljšanju manjinskog pitanja jer je prvi međunarodni zakonski obvezujući dokument.

Sagledavajući kako zemlje jugoistoka Evrope prihvaćaju standarde zaštita manjina, vidljiv je očiti napredak u zakonodavnom okviru. Npr. Hrvatska je, pod pritiskom međunarodne zajednice, a što je karakteristično i za druge zemlje u regionu, još 1992. godine donijela Zakon o zaštiti prava nacionalnih manjina na osnovu kojeg je priznata politička i kulturna autonomija nacionalnih manjina, koji je ubrzo suspendiran i nije primenjivan. Kasnije je ovaj zakon dopunjen donošenjem Ustavnog zakona 2002. godine, ali uz dopunu zakona kojima se regulira službena upotreba jezika manjina i obrazovanje na manjinskim jezicima, kao i set izbornih zakona na osnovu kojih pripadnici nacionalnih manjina biraju svoje političke predstavnike na svim nivoima vlasti. Poseban pečat modelu normativne zaštite nacionalnih manjina daje primjena načela afirmativne akcije prilikom izbora za zastupnike Sabora na kojima je za predstavnike nacionalnih manjina rezervirano osam mesta, od kojih tri pripadaju najbrojnijoj, srpskoj zajednici. Doprinos razvoju pravne i faktičke zaštite nacionalnih manjina dala je i Makedonija koja je konstitucionalizirala multikulturalnost, to jest u principe organizacije političkog sistema uvrstila načela koja etnički pluralizam utemeljuju kao društvenu vrijednost. Makedonija je sa procesom izgradnje multikulturalnog društva počela 2001. godine nakon potpisivanja Ohridskog okvirnog sporazuma.

---

30 Npr. Belgija je potpisala Okvirnu konvenciju za zaštitu manjina 2001, ali je nije ratificirala, Grčka je potpisala 1997, ali je također nije ratificirala, Council of Europe, Framework Convention for the Protection of National Minorities, Internet: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3FCNMdocs/Tableen.asp#France> 13/1/2010.

U Srbiji se multikulturalnost ogleda u činjenici da pripadnici mađarske manjine imaju pravo na osnovno i srednje obrazovanje na materinjem jeziku, a pripadnici Rumunjske i Slovačke manjine na osnovno obrazovanje. U području gdje manjine čine najmanje 15% (kao i u Hrvatskoj) zakonom je zagwarantirana upotreba manjinskog jezika u lokalnoj samoupravi, a što je viši standard nego u nekim zemljama EU (u Slovačkoj manjine moraju imati 20% udjela u stanovništvu, a u Estoniji čak 50%).

Međutim, činjenica je da je većina država među politička prioriteta pitanja uvrstila uređenje položaja i integracije etno-kulturnih manjina. Potpuno uspješnog modela nema, jer su odnosi između većina i manjina u regionu opterećeni događajima iz prošlosti, uzajamnim animozitetima i predrasudama, ali razvojem demokratskih institucija i procedura, postepenim mijenjanjem vrijednosnih sustava kroz medije, kulturnu i obrazovnu politiku, napetosti u međuetničkim odnosima se stišavaju i sve manje opterećuju odnose među građanima i državama.

Zemlje jugoistoka Evrope koriste različita sredstva građenja nacije kako bi zaštitile i raširile dominantnu kulturu. U pojedinim slučajevima, državno građenje nacije je mnogo šire, isključivije i sklonije prisili nego na Zapadu.

Kako manjine odgovaraju na državno građenje nacije? Manjine imaju ograničen broj mogućnosti koje idu od integracije do samouprave i dobrovoljne marginalizacije i asimilacije. Zahtjevi teritorijalno koncentriranih nacionalnih manjina na jugoistoku Evrope su srodni zahtjevima manjina na Zapadu te ih treba vrednovati na temelju istih principa. Prema ovim principima, demokratske države trebaju prihvatiti zahtjeve nacionalnih manjina za nacionalnim priznavanjem i nacionalnom autonomijom.

U cilju ublažavanja manjinskog nacionalizma, kao multikulturalni oblik davanja prava manjinama zapadne zemlje poznaju federalni ili kvazifederalni oblik teritorijalne autonomije. Kako je višenacionalni federalizam osigurao mir, demokraciju, slobodu i prosperitet u višenacionalnim državama kao što su Španjolska, Kanada, Belgija, Velika Britanija i Švicarska, pretpostavilo se da bi takav model bio poželjan za teritorijalno koncentrirane manjine na jugoistoku Evrope. Visoki predstavnik OESS-a za pitanja nacionalnih manjina je primijetio da pitanje teritorijalne autonomije nailazi na *maksimalni otpor* kod pojedinih država na jugoistoku Evrope te da je *pragmatičnije* usredotočiti se na umjerenije oblike manjinskih prava.³¹

---

31 Max Van der Stoep, *Early Warning and Early Action: preventing Inter-Ethnic Conflict*. Speech by High Commissioner on National Minorities at Royal Institute of International Affairs, London, 9 July, 1999, p. 9.

Oblik zapadne multinacionalne federacije sadrže kombinaciju teritorijalnih oblika autonomije i ne-teritorijalne principe individualnih, građanskih, političkih i kulturnih prava. Međutim, ove ideje se odbacuju iz istih razloga iz kojih su se nekada odbacivale na Zapadu – iz straha od separatizma ili nelojalnosti. Većina zapadnih višenacionalnih država smatra da je susprezanje manjinskog nacionalizma kontraproaktivno te federalizam vidi kao jedan od vidova stabilizacije države. Lojalnost se najbolje može osigurati poticanjem, a ne potiskivanjem manjinskih identiteta i davanjem izvjesnih oblika samouprave.³² Međutim, usvajanje višenacionalnog federalizma na jugoistoku Evrope otežano je faktorima koji ne postoje na Zapadu. Jedan od njih je naslijeđe pseudofederalizma iz socijalističkog perioda. Ustav SFRJ-a je podrazumijevao podjelu vlasti između centralnih i lokalnih razina, ali je sva vlast bila u rukama Saveza komunista. Sve države su bile federalne po „strukturi“, ali bez federalističke procedure.³³ Druga važna činjenica je da nacionalne manjine imaju u svom susjedstvu matične države te da bi mogle gajiti nadu da će se ujediniti s njom. Ovo je značajna razlika u odnosu na manjine na zapadu Evrope, budući da te manjine nemaju matičnu državu u svom susjedstvu. Najveći sukobi su nastali na područjima na kojima manjine u susjedstvu imaju matičnu državu. Sukobi se nalaze u trokutu: nacionalna manjina, država u kojoj te manjine žive i njihova matična država. Fenomen matične države je važan aspekt etničkih sukoba na jugoistoku i istoku Evrope, koji, po pravilu, ne postoji u zapadnim demokracijama.

Prigovori zemalja jugoistoka Evrope prema primjeni ovakvog multikulturalizma bili su dvojaki: jedni su smatrali da su nacionalne manjine s ovog prostora različite od onih koje susrećemo na Zapadu (postojanje matične države, moguće teritorijalne aspiracije, manjine nastale prisilnim migracijama, opterećenost poviješću, neliberalne manjine), a drugi su isticali da na ovom području ne bi bilo uspjeha u primjeni liberalnog pluralizam s obzirom na to što države nemaju kapaciteta za nešto takvo. Ovi faktori uključuju naslijeđe socijalizma, nepovoljnu ekonomsku situaciju, stalne promjene granica, nedostatak političke odgovornosti državnih i manjinskih grupa, ulogu matične države, nesposobnost nekih država da implementiraju i uspostave vladavinu prava.³⁴ Ovo nepovjerenje spram oba problema nije nikakva vijest, jer je to

---

32 Tibor Varady, “Minorities, Majorities, Law and Ethnicity: Reflections of the Yugoslav Case”, *Human Rights Quarterly*, vol. 19, no.1, February 1997, pp. 9-54.

33 Robert Dorff, “Federalism in Eastern Europe: Part of the Solution or Part of the Problem?”, *Publius: The Journal of Federalism*, vol. 4, no. 2, 1994, pp. 99-114.

34 Magda Opalski, „Zapadna politička teorija i etnički odnosi u Istočnoj Evropi“, u: Will Kimlicka i Magda Opalski (urs.), *Može li se izvoziti liberalni pluralizam?*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2002, str. 12.

postojalo i u zapadnim zemljama. No iskustvo Zapada pokazuje da je važno pronaći uspješnu strategiju kojom se to nepovjerenje može pozitivno razriješiti a koju nudi teorija liberalnog pluralizma.

Na jugoistoku Evrope pravo naroda na autonomiju tumači se sa dubokim skepticizmom. Implicitno ili eksplicitno se smatralo da je ostvarenje bilo kojeg oblika autonomije preduvjet za odcjepljenje ili druge oblike separatizma. Evropske institucije, kao i tzv. Izvještaj Gross³⁵ iz 2003. godine u okviru Evropskog savjeta, jasnije nego raniji stavovi, uobličili su mogućnost institucionalizacije manjinskih autonomija. Izvještaj Gross decidirano nagovještava institucionalizaciju autonomije. Danas je nemoguće reći da autonomija vodi teritorijalnoj dezintegraciji zemlje jer prevladava mišljenje o autonomiji kao mogućem indikatoru stabilnosti i rješavanja spornih pitanja, a moguće ju je i sgladavati kao pozitivnu metodu u prevazilaženju etničkih konflikata.³⁶

Takav stav vodi prema sagledavanju pitanja u kojoj mjeri bi različiti oblici autonomije mogli doprinesti integraciji manjina na jugoistoku Evrope, koji način autonomije mogu voditi ka daljnjoj modernizaciji jugoistoka Evrope te na koji način one mogu imati bitnu ulogu u njezinoj integraciji. Jedan od oblika autonomije su Nacionalni savjeti koji predstavljaju dovoljan temelj za stvaranje autonomije ili već predstavljaju određenu institucionalnu formu autonomije. Ta tijela zastupaju interese određene nacionalne manjine u pitanjima vezanima za jezik, obrazovanje na materinjem jeziku, kulturu i javno informiranje. Državni organi ili jedinice lokalne samouprave dužni su zatražiti mišljenje ovih tijela, a njima bi se moglo i povjeriti vršenje određenih nadležnosti iz ovog područja.

Drugi oblik autonomije koji je pogodan za teritorijalno raspršene manjine i etničke zajednice te iziskuju alernativnija rješenja od teritorijalne autonomije je model kulturne autonomije, model koji ima korijene u Baurovoj neteritorijalnoj autonomiji primjenjivan u Habzburškoj monarhiji³⁷ te pruža dopunu poznatim zapadnim modelima manjinskih prava. Za razliku od zapadnih modela

---

35 Andreas Gross, *Positive experience of autonomous regions as a source for conflict resolution in Europe*, Doc. 9824, Political Affairs Committee, Parliamentary Assembly, The Council of Europe, 3 June 2003. Internet: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/WorkingDocs/Doc03/EDOC9824.htm> 02/03/2010.

36 Alpar Lošonc, „Multikulturalnost i etnokulturalni diverzitet“, u Goran Bašić (ur.), *Demokratija i multikulturalnost u jugoistočnoj Evropi*, Centar za istraživanje etniciteta, Beograd, 2003, op. cit. 199.

37 Otto Bauer, “La question des nationalites et la social – democratie“, u: Georges Haupt, Michel Lowy, *Les marxistes et la question national, 1848-1914*, Maspero, Paris, 1974, p. 123.

višenacionalnog federalizma, ona ne uključuje teritorijalnu autonomiju, ali sadrži značajan stupanj institucionalne izdvojenosti, lokalne samouprave i prava na upotrebu materinjeg jezika. Ovaj model rješavanja manjinskog pitanja bi zapadne demokracije mogle usvojiti i primjenjivati za one zajednice koje se ne uklapaju u kategoriju koncentriranih manjina, ni u kategoriju emigranata.³⁸ Modeli manjinske autonomije koji su dobri za malobrojne i raspršene manjine, nisu nužno dobri i za brojne i koncentrirane manjine.³⁹

Jedno od rješenja za multietnička društva na teorijskom planu nalazi izvor u idejama „konsocijske demokracije“.⁴⁰ To je rješenje koje uključuje priznavanje manjina kao „konstitutivnog“ ili „državotvornog“ naroda. Konsocijacija podrazumijeva etnički pluralizam, te institucionalizirani sistem prava u vlasti. Taj oblik modificira vladavinu većine, dok neki od autora promišljaju o „složenim većinama“ i o „neteritorijalnom federalizmu“.⁴¹ Sukobi se u demokraciji rješavaju u političkom procesu. U pogodna sredstva rješavanja sukoba, Dahl uključuje uzajamni veto, autonomiju na teritorijalnom ili neteritorijalnom temelju i proporcionalno predstavništvo.⁴² Kao suprotnost većinske demokracije, Lijphart⁴³ naglašava kao elemente nemajoritarne demokracije: sudjelovanje više grupa u izvršnoj vlasti, vladu sastavljenu od dviju ili više partija, višedimenzionalnost partijskih programa, proporcionalno predstavništvo umjesto

---

38 Kanadska vlada je preporučila model za one Aboridžane koji su se iselili iz rezervata, kao dopunu teritorijalne autonomije koja se primjenjuje u rezervatima.

39 Najveći nedostatak Okvirne konvencije za zaštitu manjina je što ona pruža uputstva za malobrojne i raspršene manjine, ali ne daje rješenja za pitanje teritorijalne autonomije koje nameću brojnije manjine.

40 Terminom „konsocijacija“ označava se zajednički život stanovništva različitih etničkih pripadnosti (jezika, vjere). Iako ideje o konsocijaciji nisu nove, one su oživljene u današnjoj politikološkoj i socijološkoj literaturi iz potrebe da se nađu rješenja koja će modele dominacije zamjeniti modeloma partnerstva. Istraživanja i radovi posvećeni problemima međuetničkih odnosa i konsocijalne demokracije (Robert Dahl, Carl Friedrich, P. Van den Berghe, A. Lijphart, I. Duchachek, D. Elazar i dr.) otkrivaju mnoge složene dileme i analiziraju probleme i opcije za njihovo rješavanje i upravljanje sukobima. Ovakvim idejama se još uvijek poklanja više pažnje u literaturi nego u političkom i ustavnom reguliranju postojećih problema i sukoba.

41 Daniel Elazar, „Federalism and Consociational Regimes“, *Publius: The Journal of Federalism*, vol. 15, no. 2, Spring 1985, pp. 17-34.

42 Robert Dahl, *Political Opposition in Western Democracies*, Yale University Press, New Haven, 1996, pp. 357-359.

43 Arend Lijphart, *Demokracija u pluralnim društvima*, Globus, Školska knjiga, Zagreb, 1992, str. 68-89.

većinskog, decentralizaciju, pravo veta manjine (u područjima od najvećeg značaja i interesa za manjine). Lijphart naglašava da je konsocijacijska demokracija prikladna za društva s umjerenim etničkim razlikama i konfliktima te se više brine za jednak tretman grupa, a ne individua.⁴⁴

Na jugoistoku Evrope su široko prihvaćene tri međusobno povezane pretpostavke: manjine su nelojalne, jaka i stabilna država zahtjeva slabe i nemoćne manjine (sve što koristi manjini, prijetnja je za većinu), tretman manjina je pitanje nacionalne sigurnosti. Ako se prihvate ove premise, mali je prostor za upitanost koji bi skup manjinskih prava bio pravedan ili demokratski. Pitanje nacionalne sigurnosti ima primat nad pitanjem pravednosti, jer nelojalne manjine ne mogu imati legitimne zahtjeve. Sveprisutna retorika lojalnosti/nelojalnosti u pojedinim državama osnažena je Huntingtonovom tezom o „sudaru civilizacije.“⁴⁵ Prema toj tezi, svijet je podijeljen na različite civilizacije utemeljene na religiji, a koje su u manje-više inherentnom sukobu. Dvije civilizacije ne mogu koegzistirati kao ravnopravni partneri u jednoj državi, jedna civilizacija mora biti dominantna, a druga podređena, i zato sklona nelojalnosti. Da bi se uspostavila vladavina prava, vlast mora biti ograničena, a politička moć disperzirana jer bi trebala biti podijeljena ne samo u horizontalnom smislu (zakonodavna, izvršna, sudska), nego i u vertikalnom smislu (decentralizacijom, teritorijalnom, tj. regionalnom autonomijom, eventualno federalizmom).

Brojnost aktualnih manjinskih problema u odnosima između zemalja jugoistoka posljedica je povijesnih okolnosti i suvremenih odnosa, etnonacionalne izmiješanosti, povezivanja manjinskih i teritorijalnih pitanja te raznovrsnosti pristupa manjinama. Položaj manjina zavisi o tome jesu li priznate ili nepriznate, jesu li teritorijalno koncentrirane ili raspršene, imaju li u svom okruženju matičnu državu, jesu li lojalne državi ili imaju separatističke težnje, poštuju li se samo njihova individualna ili/i grupna prava, imaju li kulturnu autonomiju, imaju li svoje organizacije, udruženja ili ustanove i jesu li u ustavima zemalja izričito spomenute te kako ustav određuje njihova prava. Sve ove različitosti dovode do potrebe dvostrukog pristupa manjinskom pitanju svake države: jednog jedinstvenog za sve manjine koje proizlazi iz ustavnih i međunarodnih obaveza (nediskriminacija po bilo kom temelju, poštovanje ljudskih prava i sloboda, uključujući i prava etničkih, nacionalnih i vjerskih

---

44 Ibid., 49.

45 Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order*, Simon and Schuster, New York, 1996, p. 90.

manjina) i drugog specifičnog, obzirom na to da pretpostavlja uzimanje u obzir specifičnosti svake manjine. Multikulturalizam i pozitivan odnos spram manjina trebaju biti opisani kao *sine qua non* budućnosti Evrope. U ujedinjenoj Evropi manjinska zaštita više neće biti shvaćena kao problem, jer više neće postojiti većinska nacija. Svi će biti neka vrsta „manjine“.⁴⁶ To je ambiciozan projekt, još uvijek dalek, ali predstavlja jedninu šansu za sve nacije u Evropi.

ZAKLJUČAK

Iako se multikulturalizam temelji na jednakosti, priznanju različitosti i toleranciji različiti autori različito shvaćaju čemu multikulturalizam treba težiti. Seyla Banhabib⁴⁷ smatra da je to kulturni dijalog, Yael Tamir⁴⁸ bazira svoje promišljanje na ideji „prava na kulturu“, dok drugi autori smatraju da je to izbjegavanje okrutnosti,⁴⁹ potreba pojedinaca za priznanjem autentičnih identiteta,⁵⁰ preduvjet individualne autonomije,⁵¹ ili ideja tolerancije.⁵²

Prihvatanjem nekog oblika multikulturalnosti, države osiguravaju stabilnost i razvoj društva u cjelini, a temeljem jednakosti i toleranciji osiguravaju jednak tretman svih građana.

Raspadom Jugoslavije, novonastalne države evociraju događe iz prošlosti, zazivaju sećanje na povijesne nepravde propagirajući konzervatizam, a sve u cilju stvaranja jednonacionalnih država, željeći potpuno izbrisati sjećanja na multikulturalnost bivše države. Iz iskustva zemalja jugoistočne Evrope vidljiva je neutralnost prema etnicitetu koja nije u stanju uskladiti kulturnu različitost i ne garantira mir i stabilnost nacionalnih manjina i većine.

---

46 Lucian Boia, “Minorities in Southeastern Europe: Legacies of the Past“, u: *Wim van Meurs (ed.) Beyond EU-Enlargement, The Agenda of Stabilisation for Southeastern Europe*, Bertelsmann Foundation Gütersloh, vol. 2. 2001, pp. 65-79.

47 Seyla Benhabib, *The Claims of Culture: Equality and Diversity in the Global Era*. Princeton University Press, Princeton, 2002, p. 8.

48 Yael Tamir, *Liberal Nationalism*, Princeton University Press, Princeton, 1993, p.17.

49 Jacob Levy, *The Multiculturalism of Fear*, Oxford University Press, Oxford, 2000, pp. 40-67.

50 Charles Taylor, “The Politics of Recognition,” in: Amy Gutmann, (ed.), *Multiculturalism*, Princeton University Press, Princeton, 1994, op.cit, 25-73.

51 Will Kymlicka; *Multikulturalno građanstvo*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2003, str. 89-98.

52 Chandran Kukathas, *The Liberal Archipelago: A Theory of Diversity and Freedom*, Oxford University Press, Oxford, 2003, p. 23.

Izazovi multikulturalnosti leže u stvaranju sustava koji će omogućiti manjinama uživanje potpune slobodnog razvoja te promociju svojih kultura. Njegujući osjećaj pripadnosti svojoj zajednici ili državi, stvaranje i organiziranje države treba biti prikladno za sve pripadnike različitih etničkih zajednica koju će svi smatrati svojom domovinom. Njegovanje i razvijanje osjećaja pripadnosti krucijalan je preduvjet neometanog ekonomskog i socijalnog razvoja, oslobođenog od etničkog sukoba i diskriminacije. Upravo je to zadatak države, a koji će oblik primjeniti da javno mijenje prihvati da različitost nije opasnost, nego bogatstvo društva te na koji će način stvoriti jednake preduvjete za razvoj i njegovanje kulture i identiteta svih građana, zadatak je političkih elita.

Nije moguće multikulturalne oblike izgradnje države Zapada preslikati na zemlje jugoistoka Evrope jer je njihov društveni, državni i povijesni razvoj uvelike ovisio o dva velika carstva – Austro-Ugarskog i Osmanskog carstva te se izgradnja institucija, procedura i senzibilizacije građana za multikulturalno okruženje odvijala u različitim okolnostima. Postoji mnoštvo rješenja, ali bez unificiranja i puke standardizacije normativnih rješenja koja se implementiraju u društvo, već je nužno uzeti u obzir, za svaku državu posebno, specifičnost njezine kulturne, povijesne, demografske, ekonomske, političke i svake druge okolnosti. U zemljama jugoistočne Evrope još uvijek nacionalna ideologija ima nadmoć nad svim ostalim vrijednostima, što može biti odlučujuće u razvoju demokracije i odnosima manjine i većine, jer čak i demokratske snage često ističu nacionalnu komponentu kao korisno sredstvo ostanka na vlasti.

Iako zemlje jugoistoka Evrope nastoje prihvatiti zapadne liberalno pluralističke principe, demokratski principi ne osiguravaju automatski pravedno usklađivanje etničkih i kulturnih različitosti. Pro-evropske strukture kreiraju novi skup mogućnosti i ograničenja u procesu pronalaženja obrazaca etničke ravnoteže. Ako se želi osigurati pravda za nacionalne manjine, mora se izvršiti pomak od modela nacionalne države ka modelu višenacionalne države, a također i pomak od modela isključive nadležnosti prema modelu preklapajućih nadležnosti te zahtjeva stvaranja novih političkih institucija koje povezuju sunarodnjake s različitim strana granice. Potrebno je težiti uspostavi etnokulturne pravde unutar granica i institucija svake države jer će većina koristiti svoju moć u privilegiranju svog jezika, kulture i identiteta te će pokušati odrediti političku zajednicu preko karakteristika te većine, dok će odgovor manjina biti usmjeren ka zahtjevima za određenim oblicima prava i moći koje će ih zaštititi od potencijalnih nepravdi, a koje su implicitne ovakvoj politici građenja nacije zasnovanoj na većinskom principu.

Multikulturalni standardi koje međunarodna zajednica želi promovirati počiva na pretpostavci da politika priznanja i poticanja etno-kulturne različitosti može proširiti ljudske slobode, učvrstiti ljudska prava i razvoj demokracije. Zemlje jugoistoka Evrope nastoje razvijati politiku multikulturalnosti, oslanjajući se na primarne ciljeve svoje političke i društvene tranzicije. Proces građenja nacije u svjetlu odnosa prema manjinama je u zadnjih 20-tak godina suočen sa problematikom internacionalizacije normi i razumijevanja manjinske politike kao sistematski nužne, shvaćajući da tretman prema manjinama nije unutarnja stvar države te težnji ka stvaranju institucionalnih kapaciteta države koji će moći reagirati na negativne situacije, ali i oblikovati strategijske zadatke.

Pod utjecajem evropskih institucija i međunarodnih standarda zaštite manjina sve države u regionu će biti prinuđene usvajati multilateralne, regionalne, bilateralne i nacionalne instrumente zaštite prava nacionalnih manjina na temelju kojih će razvijati odgovarajuću politiku multikulturalnosti i konstruirali mehanizme ostvarivanja prava etničkih i kulturnih manjina.

U tom smislu, trebalo bi razmišljati da li je za stabilnost etnički raznolike zajednice, prihvatljivo razvijanje modela prožimanja kultura u kojem svaka od etničkih i kulturnih zajednica doprinosi obogaćivanju društva kroz svojstvene tradicionalne duhovne, povijesne, kulturne, jezične osobenosti i svjesno se, zbog izgradnje građanskih principa jednakosti, odriče nekih od ekskluzivnih prirodnih, povijesnih ili drugačije rečeno etničkih prava koja crpe iz svog kolektivnog identiteta. U takvoj zajednici poželjni su bilingvizam i multilingvizam, prihvatljive su i razumljive susjedne, a različite kulture, jer u njihovoj matrici nalazimo i tačke dodira, uzajamnih razmjena i zajednička polazišta. Interkulturalna zajednica podrazumjeva da su građani istinski jednaki, ne samo pred zakonom, već i u tome da njihovo porijeklo, etničke, kulturne i jezičke osobenosti ne mogu biti ni prepreka ni prednost u njihovoj društvenoj zajednici, a da je zastupanje njihovih interesa obaveza koja proizlazi iz integrativnog koncepta društvene organizacije. Međunarodne organizacije koje slijede model multikulturalnog liberalizma imat će uspjeha u implementaciji evropskih standarda zaštite manjina ako zemlje jugoistoka Evrope počnu rješavati izraženu socijalno–ekonomsku nestabilnost, neuređene privredne i tržišne uvjete, odsustvo vladavine prava, neodgovornu javnu upravu, državnu centralizaciju i zapostavljenost lokalnih demokracija.

Novonastale države na jugoistoku Evrope teže rješavanju političkih problema po uzoru na zapadne demokracije, ponajviše kao ispunjenje političkih uvjeta u pristupnim pregovorima, suočavajući se sa implementiranjem političkih

institucija jedne zemlje u drugu, posebno sagledavajući različite povijesne i ekonomske uvjete neke zemlje. Osnovni principi građanskih i političkih prava koje slijede zapadne demokracije su vladavina zakona, građanske slobode, sloboda izražavanja, sloboda savjesti, *habeas corpus*, slobodni izbori, opće pravo glasa. Zaštita ovih prava i sloboda koji se odnose na pojedince dio je same definicije liberalne demokracije. Iako demokracija, ekonomski prosperitet i tolerancija predstavljaju dobra vrijedna sama po sebi, oni ne daju trajan odgovor na pitanje etnokulturne različitosti. Problem njihove prihvatljivosti će ostati snažan izvor sukoba. Tek kada su zapadne vlade prihvatile ovu činjenicu, bile su u stanju početi rješavati probleme prouzročene etnokulturnom različitosti na miran i demokratski način. Nema razloga smatrati da i zemlje jugoistoka Evrope neće postupiti na isti način.

LITERATURA

1. Bauer Otto, "La question des nationalites et la social – democratie", u: Georges Haupt and Michel Lowy, *Les marxistes et la question national, 1848-1914*, Maspero, Paris, 1974.
2. Benhabib Seyla, *The Claims of Culture: Equality and Diversity in the Global Era*, Princeton University Press, Princeton, 2002.
3. Bibo Ištvan, *Beda malih država istočne Evrope*, IK Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Novi Sad, 1996.
4. Boia Lucien, "Minorities in Southeastern Europe: Legacies of the Past" u: Wim van Meurs (ed.) *Beyond EU-Enlargement, The Agenda of Stabilisation for Southeastern Europe*, Bertelsmann Foundatio, Gütersloh, vol. 2, 2001, pp. 65-79.
5. Burgess Adam, "Critical Reflections on the Return of National Minority Rights to East/West European Affairs", u: Karl Cordell (ur.), *Ethnicity and Democratization in the New Europe*, Routledge, London, 1999, pp 49–60.
6. Checkel Jeffrey, "Norms, Institutions, and National Identity in Contemporary Europe", *International Studies Quarterly*, vol. 43, no. 1, 1999, 83-114.
7. Council of Europe, Framework Convention for the Protection of National Minorities, Internet: [http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3FCNM_docs/ Tableen.asp#France](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3FCNM_docs/Tableen.asp#France) 17/3/2010.
8. Dahl Robert, *Political Opposition in Western Democracies*, Yale University Press, New Haven, 1996.
9. Devetak Silvio, *Manjine, ljudska prava i demokratija*, Sarajevo, 1989.
10. Dorff Robert, "Federalism in Eastern Europe: Part of the Solution or Part of the Problem?", *Publius: The Journal of Federalism*, vol. 4, no. 2, 1994, pp. 99-114.

11. Димитров Никола, *Рамковна конвенција са саветима на националните малцинства*, Полит, Скопје, 1999.
12. Easterly William, "Can Institutions Resolve Ethnic Conflict?," *Economic Development and Cultural Change*, vol. 49, no. 4, 2001., pp. 687-706.
13. Elazar Daniel, "Federalism and Consociational Regimes", *Publius: The Journal of Federalism*, vol. 15, no. 2, Spring 1985, pp. 17-34.
14. Framework Convention for the Protection of National Minorities, Internet: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3FCNMdocs/Tableen.asp#France13/1/2010>.
15. Goatti Vladimir, „Efekti većinske demokratije na prostoru Jugoslavije“, *Sociologija*, vol. 34, br. 3, 1992. str. 329-342.
16. Gross Andreas, *Positive experience of autonomous regions as a source for conflict resolution in Europe*, Doc. 9824, Political Affairs Committee, Parliamentary Assembly, The Council of Europe, 3 June, 2003. Internet: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/WorkingDocs/Doc03/EDOC9824.htm> 02/03/2010.
17. Huntington Samuel, *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order*, Simon and Schuster, New York, 1996.
18. Kelley Judith, *Ethnic Politics in Europe: The Power of Norms and Incentives*, Princeton University Press, Princeton, 2004.
19. Kukathas, Chandran, *The Liberal Archipelago: A Theory of Diversity and Freedom*, Oxford University Press, Oxford, 2003.
20. Kuzmanić Tonči, „Raspad SFR Jugoslavije i nasljedstvo: narodnjaštvo, a nacionalizam“ u: Miroslav Hadžić (ur.), *Nasilno rasturanje Jugoslavije – uzroci, dinamika, posledice*, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2004, str. 81-101
21. Kymlicka Will, *Multikulturalno građanstvo*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2003.
22. Kymlicka Will, *Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 2007.
23. Letschert Rianne, *The Impact of Minority Rights Mechanisms*, T.M.C. Asser Institute and Cambridge University Press, The Hague, 2005.
24. Levy, Jacob, *The Multiculturalism of Fear*, Oxford University Press, Oxford, 2000.
25. Lijphart Arend, *Demokracija u pluralnim društvima*, Globus, Školska knjiga, Zagreb, 1992.
26. Lošonc Alpar, „Multikulturalnost i etnokulturalni diverzitet“, u: Goran Bašić (ur.), *Demokratija i multikulturalnost u jugoistočnoj Evropi*, Centar za istraživanje etniciteta, Beograd, 2003, str. 193-205.
27. Opalski Magda, „Zapadna politička teorija i etnički odnosi u Istočnoj Evropi“, u: Kimlicka Will i Opalski Magda (ur.), *Može li se izvoziti liberalni pluralizam?*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2002.

28. Offe Claus, "Capitalism by Democratic design? Democratic Theory Facing Triple Transition in East Central Europe", *Social Research*, vol. 58, no. 4, 1991, 893–902.
29. Office of the High Commissioner for Human Rights, Note on the Sixth Session of the Working Group on the Minorities of the Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights 22-26 May 2000, Internet: [http://www.unhcr.ch/html/menu2/10/c/minor/minornote 2/2/2010](http://www.unhcr.ch/html/menu2/10/c/minor/minornote%202/2/2010)
30. Pellet Alain, "The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples", *European Journal of International Law*, vol. 3, no. 1, 1992, pp. 178–186.
31. Radaeli M. Claudio, "Whither Europeanization: Concept Stretching and Substantive Change", *European Integration online Paper*; (EioP) vol. 4, no. 8, 2002.
32. Sasse Gwendolyn, "EU Conditionality and Minority Rights: Translating the Copenhagen Criterion into Policy", *Journal of European Public Policy*, vol. 15, no. 6, September 2008, pp. 842–860.
33. Саркањац Бранислав, Комши-Капицик: култура и политика (уметноста и дефицитот на сетилноста) 359 Боокс, Скопје, 2000.
34. Stoel van der Max, *Early Warning and Early Action: preventing Inter-Ethnic Conflict*. Speech by High Commissioner on National Minorities at Royal Institute of International Affairs, London, 9 July, 1999.
35. Varady Tibor, "Minorities, Majorities, Law and Ethnicity: Reflections of the Yugoslav Case", *Human Rights Quarterly*, vol. 19, no. 1, 1997, pp. 9-54.
36. Varady Tibor, „O šansama za etnokulturalnu pravdu u centralnoj istočnoj Evropi –sa osvrtom na dejtonski sporatum“, u: Will Kymlicka i Magda Opalski, (urs.), *Može li se izvoziti liberalni pluralizam?*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2002.
37. Tamir Yael, *Liberal Nationalism*, Princeton University Press, Princeton, 1993.
38. Taylor Charles, "The Politics of Recognition," in: Amy Gutmann, (ed.), *Multiculturalism*, Princeton University Press, Princeton, 1994, pp. 25-73.77687dorova Maria, *Imagining the Balkans*, Oxford University Press, New York, 1997.
39. Treaty on EU, Official Journal C 191, 29 July 1992. Internet: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html> 12/1/2010.
40. *Unfinished Peace: Report of the International Commission on the Balkans*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, 1996.

Dr. Vesna STANKOVIĆ-PEJNOVIĆ

**PAST AND FUTURE OF MULTICULTURALISM
IN SOUTHEAST EUROPE**

ABSTRACT

Multiculturalism is a logical extension of the politics of equal respect and the politics of recognition but it is not an inheritance of modern liberal state. In the area of Southeast Europe multiculturalism is known through centuries. By the collapse of Yugoslavia, new countries prioritized the strengthening the central state and creation one nation state, deleted memory of multiculturalism of past. When 1993 European Union, through Copenhagen criterion, stipulates condition for accession (respect and protection national minorities), countries of Southeast Europe faced with the implementation of multicultural standards based on assumption that policy of recognition and promotion ethno-cultural diversity can enlarge human freedom, strengthen human rights and democracy. Unlike west federal models, cultural autonomy exclude territorial autonomy, but include institutional autonomy, local government and right to use mother tongue. Models of the multicultural policy are numerous and dependable on political, social and cultural circumstances, but countries of Southeast Europe must accept multicultural future.

Key words: multiculturalism, Southeast Europe, European Union, minority rights.